

УДК 391.2-024.544:7.011(477.86-11)''18/192''

Олена НИКОРАК

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОКУТСЬКИХ НАМІТОК КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Досліджено мистецьку самобутність узорнотканих наміток Покуття, визначено найважливіші типи композицій та окреслено основні мікроареали.

Ключові слова: покутські намітки, схеми композицій, мотиви, колорит.

© О. НИКОРАК, 2017

Намітки Покуття («перемітки», «рантухи») — яскраве мистецьке явище в українській культурі. Вони посідають чільне місце серед інших полотняних виробів одягового та інтер'єрного призначення цього історико-етнографічного району України і належать до найбільш вишуканих у мистецькому сенсі компонентів одягу. Такого типу архаїчні убори голови заміжніх жінок у ХІХ — поч. ХХ ст. побутували ще на більшості теренів України [84; 87; 90; 91; 95; 96; 98; 100; 101; 102; 103; 108; 109; 110; 111; 112; 114], як і багатьох слов'янських [86; 92; 93; 105; 106] та романських народів [88; 89; 104; 107; 113].

У традиційному побуті покутян, як і гуцулів та подлян, наміткам надавалося важливого значення у проведенні весільних і похоронних обрядів [85; 94]. Як компонент святкового вбрання, вони відображали соціальне становище, вікові ознаки і родинний статус жінки, найповніше виявляли творчі здібності, технічну вправність майстрів-ткачів та їхні естетичні уподобання.

Покутські перемітки — це довге, у вигляді рушника, полотнище (260—300 x 30—50 см) вузькі поперечні кінці якого традиційно завершені взористими площинами «заборами». Однотонне, білосніжне, сріблясто чи вохристо-біле тло виробу ткали з лляної (рідше конопляної) високоякісної «повісняної» пряжі, а орнаментальні смуги — вовняною, декількох кольорів. З кінця ХІХ — початку ХХ ст. спрядену вручну білу лляну й конопляну замінила бавовняна пряжа «бамбак», «білець», «біль», «білина». Візерункові смуги шириною від 3 до 9—12 см створювали переважно різнокольоровою бавовняною «заполоччю» або вовняною пряжею «волічкою», «волочкою», «кощиком», а також шовком, «шовчиком», іноді сухозолоттю, «сухозліткою» промислового виробництва.

Скупі відомості, почерпнуті з фахової літератури, стосуються в основному способів ношення переміток, обрядової функції, менше — їх мистецької цінності. Деякі фрагментарні згадки про покутські перемітки містяться в працях вітчизняних та зарубіжних учених: М. Білан, Г. Стельмащук [84], Я. Головацького [87], О. Косміної [91], К. Матейко [95; 96], О. Олійник [100; 101; 102], М. Сахро [108], С. Сидорович [109; 110], Г. Стельмащук [111; 112], О. Кольберга [114]. Найбільш інформативними щодо художніх ознак покутських переміток є статті О. Олійник. Дослідниця народного ткацтва М. Сахро зафіксувала оригінальний спосіб пов'я-

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Грушів Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст., НМНМГП № 3728

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Слобідка Коломийського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст., НМНМГП № 10403

зування голови наміткою на Покутті. Він полягав у тому, що обидва кінці виробу (біле тло біля «заборів») були «карбовані» — зібрані й запрасовані в дрібні поперечні складки. Один із цих гофрованих кінців «циб» при завиванні голови прикрашав чоло, а інший — звисав на спині. Головні взористі поліхромні смуги «забори» певним чином контрастують з ахроматичними, що рельєфно виступають, гофрованими площинами тла, які візуально теж створюють враження поперечних смуг, що посилює ефект декоративності загального художнього ладу пере-

мітки. Відомі також зразки переміток, усе полотнище яких гофроване в горизонтальні складки, окрім «заборів», що завершують вузькі поперечні кінці (с. Грушів Коломийського р-ну) [28].

З розповідей старожилів під час експедицій і відряджень довідуємося, що виготовлення переміток було прерогативою найздібніших ткачів окремих провідних осередків ткацтва, зокрема с. Кулачківці, Видинів, Чортовець, Тишківці та ін. Серед майстрів відомі, насамперед, ті, чії твори потрапили до музейних колекцій: Турчак Микола Васильович (1883—1961) зі с. Потічок, Гонтов'юк Г.І. (1898—?), с. Видинів, Петрук Василь (1884—?), с. Вовчківці, Осадчук М.Г., с. Вербівці Снятинського; Антонюк К.Ю. зі с. Старий Гвіздець, Судак І.В. (1910—?), с. Чортовець Городенківського р-нів.

Найбільш поширена й типова для Покуття (як і суміжних етнографічних районів Гуцульщини та Західного Поділля) є тридільна схема розташування орнаменту. Середня — основна, зазвичай ширша площина wzору заповнена вибагливішими за абрисами й крупнішими за формою мотивами. До рідкісних належать поодинокі збережені зразки однодільних біхромних чорно-білих або чорно-червоних композицій переміткових заборів.

Крім доміантних восьмикутних зірок «ружок», прямих і косих хрестів та ромбоподібних і шестигранних фігур у покутських однотипних виробках, на відміну від гуцульських та подільських переміток, побутують також «кучері», «качури», «півкачури», «клячки» та ін. Один або декілька однорідних провідних мотивів центральної узорної смуги найчастіше розмежовані підпорядкованими їм фігурами — «розводами». Фрагменти орнаменту традиційно ткали техніками ручного перебору і «під дошку».

Обабіч провідної взористої площини симетрично (вгорі і вниз) містяться значно вужчі стрічки з дрібнішим орнаментом, сформованим ромбиками, зигзагами або кривульками, перехрестям, трикутниками, різками тощо. В різних локальних осередках Покуття цю дрібновзірцеву частину «забору» переміток (як і «пішевок» та «обрусів») називають «поверхниця», «покрайниця», «відлюдниця». Від середнього поля вона відмежована кількома вузькими різнокольоровими пасочками «розводами». Ідентичні або споріднені за декором «поверхниці» зазвичай повторюються ще у верхній частині «забо-

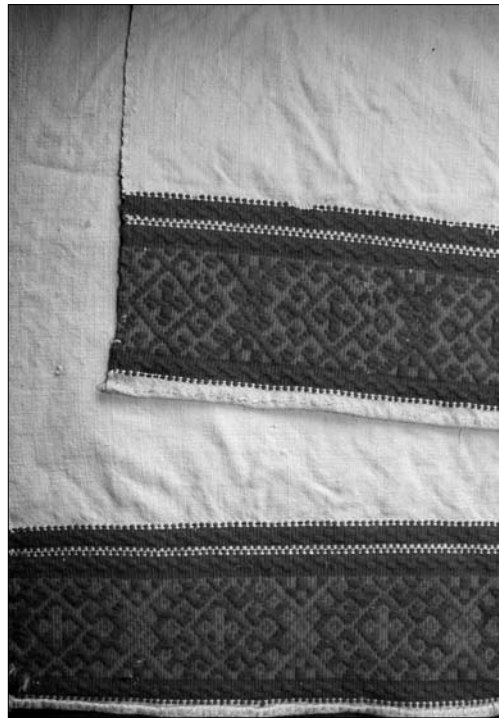
ру» на незначній відстані від охарактеризованих трьох смуг основного орнаменту. Вони завершують композицію «забору» і створюють плавний перехід від напруженого ритму взористих площин до нейтрального білого полотна перемітки. Порівняно з насиченими за декором «поверхностями» гуцульських переміток покутські відрізняються більшою лаконічністю й простотою форм мініатюрних мотивів та стриманістю колориту [98, с. 84—85].

До найпростіших, менш поширених, поодинокі збережених зразків біхромних покутських переміткових заборів належать вироби з чорним геометричним орнаментом на білому або глибокому за тональною насиченістю пурпурово-червоному тлі. З плином часу «забори» переміток поступово збагачуються іншими барвами й на рубежі XIX — поч. XX ст. стають поліхромними. Форма мотивів, як і схеми їх розташування, теж еволюціонувала від простіших до щораз складніших.

Переміткові «забори» різних осередків ткацтва Покуття характерні багатством і варіативністю декору, своєрідністю локальних художніх особливостей, які полягають здебільшого у домінуванні тих чи інших мотивів, схемах і способах поєднання їх між собою, кольорових сполуках тощо. Незважаючи на високу художню цінність «заборів» покутських переміток, вони дотепер не отримали належного мистецтвознавчого аналізу.

Мета статті — охарактеризувати художньо-естетичні особливості покутських переміток, виокремити найважливіші типи орнаментальних композицій та окреслити ареали їх побутування на досліджуваній території.

Так, **перший тип** композицій складають перемітки, основу «заборів» яких формують ромби із вписаними в них прямими та скісними «розквітлим» хрестами (іноді розетами) чи ромбиками із зубчастим силуетом. Вони в монотонному ритмі чергуються зі скісними хрещатими фігурами, які виконували функцію «розводів», завершеними зовні прямокутними гребінчастими відростками «зубцями», «гребінцями», «ріжками» (іноді гачкуватими завитками) тощо, які — збагачували й урізноманітнювали силует домінантного мотиву, та художню мову всієї заборової площини. Як приклад таких композицій — забір перемітки зі с. Потічок Снятинського р-ну, автором якої є Турчак Микола Васильович [29].

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне тканиня, Коломийський р-н Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 10511

Зверху і знизу така щільно заповнена зорами смуга обрамлена лише поодинокими тоненькими (в одну нитку) червоними та чорними пасочками, що позмінно чергуються. Крім цих «розводів» зовнішні краї «забору» завершені ще зубчастим силуетом у вигляді крупніших червоних прямокутних виступів, «гребінців», що виконують функцію «поверхниць», завдяки яким вони м'яко «вписуються» у біле тло перемітки.

На відміну від більшості інших типів композиції аналогічна група дрібнозорних гребінчастих стрічок розташована впритул до нижньої частини «поверхниці». Проміжки білого тла між ними, у вигляді горизонтальної штрихпунктирної стрічки, вносили певну свіжість і формували монотонну ритміку по вертикалі. Нижче «забору» на відстані кількох сантиметрів (1,5—2) білого фону укладена ще одна, схожа «поверхниця». Вона межує з декоративним «перекладуваним» чорно-білим рубцем, який завершує вузький поперечний кінець перемітки. Характерно, що за величиною і нескладною ритмікою червона зубчаста «поверхниця» подібна до «перекладуваного» рубця й перегукується також із подвійною «поверхницею», розташованою нижче головної орнаментальної смуги. Вони підтримують її та певним

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Тулова Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст., НМНМГП № 4176

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Сороки Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст., НМНМГП № 2758

чином контрастують з крупними мотивами ромбів і хрещатих фігур основної взористої площини.

Багатшим, з огляду на декоративність, є варіант такого типу композицій, де ромб з «розквітлим хрестом», завершений по периметру скісними гребінчастими виступами «ріжками», позмінно чергується з хрещатою фігурою. Внутрішня її площа заповнена мініатюрними ромбиками, які дещо перегукуються з вершинами «розквітлого хреста» і сукупно творять цілісне узорне мереживо. На відміну від охарактеризованих уже «заборів» у цій перемітці «поверхницю» творять ясно-червоні кривульки на темно-червоному тлі, а чорні тоненькі пасочки підкреслюють ритміку смуг по вертикалі. Плавний перехід до нейтрального білого тла перемітки забезпечує ще одна червона «поверхниця» з квадратиками, що монотонно повторювались горизонтально (с. Слобідка Коломийського, Вовчківці Снятинського р-нів) [30; 31].

Іноді для увиразнення «поверхниць» застосовували контрастну до червоного тла зелену барву, а для «виведення» доміантних ромбів концентричної будови із вписаними в них «розквітлим хрестом» та хрещатих фігур, що їх розмежують, замість чорного використовували темно-зелений і вохристожовтий (чи білий) кольори (с. Тишківці Городенківського р-ну) [32; 33].

Інший варіант цього типу композицій складають «забори» переміток, сформовані тотожними мотивами. Суцільно розташовані поряд, вони творять монотонну ритміку по горизонталі. Натомість зовні вільні проміжки між ними заповнені симетрично спрямованими до центру або від нього трикутниками, завершеними «ріжками», які увиразнюють і збагачують невибагливий орнамент центральної смуги. Її дещо підтримують схожі за силуетом чорні ріжкати «поверхниці», які графічно чітко «вирисовуються» на контрастному білому тлі перемітки (с. Грушів, Залуччя Коломийського р-ну) [28; 34].

Складнішими щодо форми провідних мотивів та ритміки є «забори», тектоніка композицій яких базується на позмінному чергуванні ромбів концентричної будови із вписаним у них прямим «розквітлим хрестом» та овальних за силуетом восьмипелюсткових розет з невеликим ромбиком по центру. Певної милозвучності цій основній смузі чорного орнаменту на пурпурово-червоному тлі додають симетрично укладені обабіч неї вузькі стрічки чорних графічно чітких «павучків» і «гребінців» на контрастному білому фоні (с. Печеніжин Коломийського р-ну) [35].

Іноді в «заборі» перемітки (шириною 5,2 см) центральна орнаментальна смуга симетрично обрамлена значно вужчими «поверхницями», утвореними дрібними ромбиками концентричної будови, розмежованими скісними перехрестями. Завдяки застосуванню широкої палітри теплих барв в основних і підпорядкованих їм мотивах орнамент сприймається як мозаїчний калейдоскоп. У ньому найбільше виділяються мотиви білих та ясніших жовтих і темнішого вишневого кольорів на пурпурово-червоному тлі (с. Белелуя Снятинського р-ну) [6].

За цією ж схемою побудовані також «забори» переміток із ускладненою й деталізованою розробкою орнаменту. У них ідентичні за формою ромби, заповнені схематично трактованими «розквітли-

ми хрестами», завершені зовні гачкоподібними відростками «кучері», «качури». Не менш вибагливими за силуетом є скісні перехрестя, які виконують функцію розділових знаків. Біля їх зовнішніх сторін укладено дрібні ромбики, які візуально теж сприймаються як «кучері». У позмінному чергуванні названих чорних мотивів на червоному тлі графічно чітко виділяється їх силует, внаслідок чого візерунок нагадує ажурне мереживо (с. Семаківці Коломийського р-ну) [36]. Натомість на ясно-червоному тлі значно м'якше «прочитується» тотожний темно-червоний орнамент [37].

Осібний варіант становлять ошатні переміткові «забори» (їх ширина сягає 5 см), для яких типове графічність трактування форм мотивів і скупа гама барв. Основу композицій таких «заборів» складають поодинокі, які ритмічно повторюються, мотиви «розквітлі» хрести, що вписані у видовжені по горизонталі ромби концентричної будови. Вони позмінно чергуються з «косим» хрестом, біля зовнішніх бічних країв якого (вгорі, внизу і поблизу перехрестя) укладено маленькі ромбики, що створюють враження закручених до середини завитків чи гачків, які увиразнюють і збагачують силует хрещатої фігури. Такі графічно чіткі форми мотивів чорного кольору (1,6 см шириною) добре сприймаються на суцільно червоному тлі смуги, що об'єднує і підсилює орнамент. Дещо пом'якшує стриманий колорит «забору» лише тоненька зигзагоподібна ясно-жовта стрічка на червоному тлі, розташована по центру «розводів» — між центральною взористою площиною та «поверхниціями» (у вигляді крупніших чорних кривульок). Білий проміжок тла, який відділяє основну орнаментальну групу смуг від подвійної «поверхниці», завершеної мініатюрним зубчастим силуетом, створює вигадливу ажурність і додає свіжості орнаменту, акцентує ритміку по вертикалі й пом'якшує перехід від насиченої за декором площини «забору» до нейтрального білого тла (автор Левко Г., с. Вовчківці Снятинського р-ну) [38].

Подібні до проаналізованих, передусім за схемою розташування й мотивами, тридільні «затрійні» «забори» новітніших переміток, імовірно 1930—1940-х рр., у яких, крім домінантних червоного та чорного кольорів, введена незначна кількість інших барв. Основу їх орнаменту складають червоні ромби із вписаними в них жовтими скісними хрестами й мі-

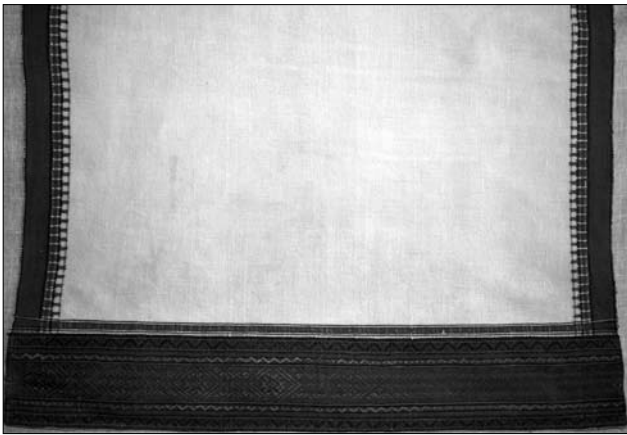

Жінка в перемітці «пальчєк»; с. Тишківці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина О. Козакевич, 2012 р. (реконструкція)

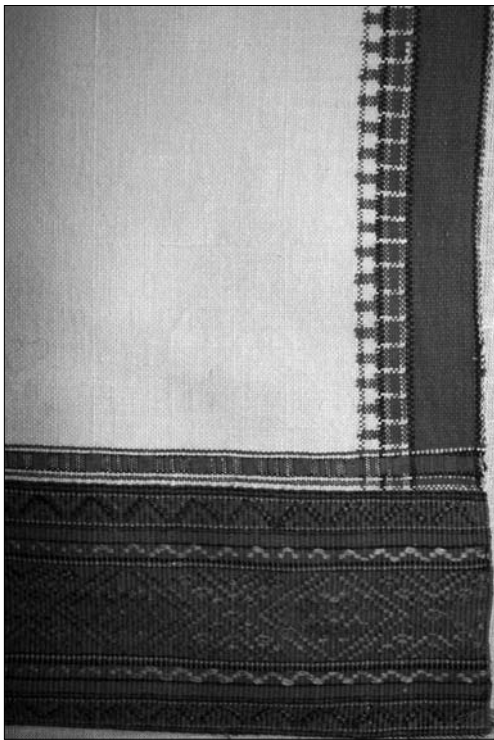
ніатюрними фіолетовими ромбиками, що завершують кути цих ромбів. Їх розмежують переважно чорні (деколи темно-зелені) хрещаті фігури «хрещики» з прямокутними відростками «ріжки», що виступають на зовні. Вгорі і внизу між ними розташовано також мініатюрні жовті трикутники, які перегукуються з такого самого кольору хрестиками — акцентом композиції. Усі складові декору (загальна ширина якого сягає 7 см) завдяки техніці перебору рельєфно виступають над червоним тлом і додатково збагачують його світлотіньовими ефектами фактури (с. Тулова, Трійця Снятинського р-ну) [39; 7].

Подвійні чорні (або ясно-червоні і чорні) зигзагоподібні стрічки на темно-червоному тлі, що є «поверхниціями» основної орнаментальної площини, замикають композицію й додають цілісності «забору». Цьому сприяють і нейтральні, тоненькі різнобарвні (червоні, чорні та жовті) стрічки «розводи», що відмежують їх від центральної площини головного орнаменту. Вище цієї тридільної взористої смуги, через вузький інтервал білого тла, розташована ще одна споріднена «поверхниця» у вигляді подібної, однак значно вужчої — одинарної чорної зигзагоподібної стрічки на червоному тлі.

За аналогічною схемою сформовані також «забори» переміток, з нюансними сполуками барв, типові головним чином для Городенківщини (с. Сороки,

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст., МЕХП ЕП-78055

Перемітка домоткана (фрагмент); конопля, бавовна, шовк; полотняне, перебірне ткання, с. Чернятин Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Кін. ХІХ ст., НМНМГП № 5421

Вербівці) [40; 41]. На відміну від охарактеризованих вище зразків переміткових «заборів» у них геометричний орнамент центральної смуги створений ясно-червоним кольором на темно-червоному фоні. Основою його є провідна фігура ромба концентричної будови із вписаним у нього малим ромбиком, завершеним зовні скісними прямокутними виступами «гребінцями». В смугі він позмінно чергується з потрійною хрещатою фігурою. Біля їх зовнішніх біч-

них сторін розташовано по п'ять дрібних ромбиків, які зорово сприймаються як кучері. Поєднанням різних за величиною одностипних форм мотивів та зіставленням репсової матової фактури тла й мінливої за полиском рельєфної поверхні візерунків (створених перебором) досягнуто вишуканості й тонально графічного ефекту геометричного орнаменту.

Інший варіант творять схожі за декором «забори» (шириною до 9 см), сформовані контрастними сполуками. У них на пурпурово-червоному тлі значно активніше виділяються темно-зелені ромби концентричної будови, завершені по периметру різкатым силуетом. Вони традиційно чергуються з трикутниками, гострі вершини яких симетрично спрямовані до центру. Внутрішня площина та вільні проміжки між обома названими мотивами заповнені мініатюрними ромбиками, які доповнюють їх і збагачують орнаментальну смугу.

Зовнішні краї основного взору «заборів» з тонально зближеними та контрастними сполуками обрамлені укладеними поряд темно-зеленими (іноді вохристо-жовтими) прямокутниками, які виконують функцію розводів. На певній відстані від них симетрично розташовано «поверхниці», посередині кожної з яких — крупніша темно-зелена зигзагоподібна стрічка, яка візуально завершує композицію [9].

Вагомою складовою декору переміткових «заборів» є активне, за силою звучання кольорів, завершення нижнього краю переміток різнобарвними нитяними (у вигляді вільно звислих петель) китицями. Однакові за величиною ділянки червоних китиць позмінно, з великим інтервалом чергуються з поодинокими зеленими, білими, рожевими, фіолетовими, оранжевими та зеленими. Вони не лише перегукуються з акцентами основної взористої площини, а й підтримують та збагачують її. Аналоги такого типу декоративного завершення нижнього поперечного краю переміток нитяними щільно розташованими, вільно звислими китицями відомі й на Гуцульщині (с. Старий Косів) [8] та Західному Поділлі (с. Угриньківці Заліщицького р-ну) [81].

Другий тип творять «ружкові», «ружові» одно — і тридільні композиції переміткових «заборів». Навіть у найпростіших з них основними мотивами центральної смуги орнаменту є невеликі восьмипелюсткові розети «ружки», «звізди», найчастіше вписані в ромби чи шестигранники (ширина цієї взористої

площини сягає від 0,6—0,8 до 1,1—1,2 см). У ній в чіткій послідовності чергуються зазвичай ясно-червоні, зелені, білі та фіолетові ружки, розділені темно- або ясно-червоним перехрестям «розводами». Ці фігури зближені тонально з червоним кольором тла смуги. Вони розмежують «ружки» і зорво формують другий план композиції. Лише завдяки техніці перебору мотиви рельєфно виділяються над гладкою поверхнею фону і збагачують орнамент нюансно-м'якими світлотінновими переливами. У таких перемітках, найбільш поширених у с. Видинів [42], Потічок [43] Снятинського р-ну, крім традиційних «розводів» і «поверхниць» у вигляді одинарних і подвійних кривульок, поміщали також вузькі дрібноузорні поперечні стрічки мініатюрних червоних мотивів «павучки» на білому тлі. Вони дещо перегукувалися з білими «ружками» основної взористої смуги, освіжали колорит, вносили певну милозвучність та урізноманітнювали ритміку по горизонталі й вертикалі.

У схожих «заборах» переміток з Городенківщини (с. Незвисько) провідні мотиви «ружки» чорного, темно-зеленого і чіткого білого кольорів позмінно чергувалися з жовтими, ясно-червоними і вишневіми перехрестями на пурпурово-червоному тлі [44]. Завдяки неоднаковій тональній насиченості цих барв досягнуто щораз інших сполук й урізноманітнено горизонтальну ритміку позмінного чергування мотивів.

Дещо складніші за композицією «ружкові» переміткові «забори» з Городенківщини позначені витонченістю декору й контрастними сполуками теплих та холодних кольорів. Наприклад, у виробих з розпрацьованим орнаментом центральної смуги ясно-червоні ромби (вписані одні в одні й заповнені зеленою розетою) завершені по периметру мініатюрними ромбиками. Натомість у чорних (чи темно-зелених) ромбах концентричної будови вміщені ясно-червоні «ружки». Симетрично розташовані «поверхниць» у вигляді темно-зелених кривульок візуально замикають центральну та бічні смуги орнаменту і сприяють цілісності композиції «забору» перемітки (с. Чернятин) [10]. Часом у доміантних подвійних чи потрійних червоних ромбах вміщені темно-зелені або чорні розети «ружки», «штерна», які виділяються на загальному пурпурово-червоному тлі та є акцентом композиції (с. Остапівці [12] Коломийського, Балинці [45] Городенківського р-нів).

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Незвисько Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 12952

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Вовчківці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 15879

За цією ж схемою створені також варіанти композицій, у яких замість мотивів розет укладені різнокольорові (білі, зелені, вишневі) ромби, завершені зовні гребінчастим силуетом (с. Ганьківці [46] Снятинського, Балинці [47] Городенківського р-нів). У них загальна ширина «забору» становить 4,4 см, а основної смуги орнаменту — 1,4 см.

Осібний варіант композицій творять восьмипелюсткові розети «ружки», які позмінно чергуються в смугі з видовженими горизонтально ромбами концентричної будови, заповненими «розквітлим хрестами» (с. Загайпіль Коломийського р-ну) [1].

Значно досконалішими, з деталізованою розробкою форм мотивів, є «грейцарові», «погрейцаровані»¹

¹ У народній уяві схожі за формою мотиви «ружки», «ружки», «звізди» асоціювалися з «крейцером» (старою монетою в Австро-Угорщині). Звідси, ймовірно, й похо-

Автор Антонюк К.Ю. Перемітка домоткана (фрагмент); конопля, заполоч, шовк; полотняне, перебірне тканиня, с. Старий Гвіздець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. 1920 р., НМНМГП № 4526

Перемітка домоткана (фрагмент); конопля, заполоч, шовк; полотняне, перебірне тканиня. Городенківський р-н. Поч. XX ст., НМНМГП

(ромб із зіркою) переміткові «забори», типові для Городенківщини та Снятинщини, дещо менше — Тлумаччини. Тридільні «затрійні» за схемою розташування, вони характерні тим, що центральна, а часом і симетрично укладені бокові взористі смуги, заповнена не однаковими за розмірами, але схожими за формою поліхромними геометричними мотивами «зірки», «ружки», «грейцари» (з гострим завершенням кутів). Загальна ширина «забору» становить від 7,5 до 9—12 см, основна ж смуга орнаменту сягає 1,5—2 см. У ній «ружки» вписані в подвійний чи потрійний ромб та розмежовані хрещатими фігурами «розводами», які сформовані дрібними ромбиками двох (нюансних чи контрастних до пурпурово-червоного тла смуги) кольорів — переважно ясно-червоного і чорного (або темно-

дить назва «грейцарові», «погрейцаровані» перемітки чи «забори» переміток.

зеленого). Симетрично спрямовані до центру трикутні площини (між перехрестям) теж заповнені спареними паралельними зигзагами, які перегукуються з ромбами, доповнюють і підтримують їх. При такій схемі укладу означених домінуючих та підпорядкованих їм мотивів існують різні варіанти кольорових сполук. Вони полягають у позмінному чергуванні зелених та червоних «ружок», «грейцарів» у контрастних до них за кольором ромбах та щораз іншій послідовності розташування чорних, червоних і зелених дрібних ромбиків у хрещатих фігурах (с. Старий Гвіздець, Тишківці, Вербівці Городенківського р-ну, 1920 р.) [48; 49; 50].

Часом окремі елементи орнаменту (дрібні ромбики біля розет, кривульки — в «поверхниціях» та ін.) ткали сріблястою або золотистою сухозолоттю, що додавало декору мерехтливого полиску та збільшувало святковість виробів [48; 50; 16; 84].

З-поміж однотипних «ружових» та інших композицій «заборів» городенківських переміток мистецькою своєрідністю виділяються вироби Чернятина та навколишніх сіл. У них ідентичний або схожий орнамент найчастіше був монохромним. На темно-червоному тлі зазвичай вміщено ясно-червоний, складний за малюнком геометричний орнамент [2; 51; 52; 53; 11; 22; 23; 24]. Зіставленням матової фактурної поверхні тла з мінливою блискучою — перебору досягнуто значного ефекту декоративності взористої смуги.

Крім монохромних у цьому осередку ткацтва побутували також перемітки зі схожими за декором поліхромними «заборами» [10; 25]. Складний за контуром та внутрішньою розробкою поля ромбічний і розетковий візерунок створений червоним, темно-зеленим, чорним кольорами на пурпурово-червоному тлі. Введенням незначної кількості яснішої оранжевої барви акцентовано лише деякі найважливіші складові композиції.

Самобутністю декору позначений варіант тридільних «затрійних» композицій «заснівчастих» переміток зі спорідненим орнаментом, розташованим посередині «забору» (шириною 9—10 см) з «поверхниціями» у вигляді кривулок. Так, у с. Тишківці такі перемітки називають «пальчек», їх носили в основному молодіці. На відміну від більшості інших переміток, у них бічні поздовжні краї обрамлені ще й вузькими вертикальними стрічками (до 3 см) «за-

снівками», завершеними по вертикалі вишневими і чорними (іноді лише вишневими) створеними килимовою «закладною» технікою «зубцями», що повторюються (с. Чернятин Городенківського р-ну) [54]. Однотипні композиції «заснівчастих», «заснованих» переміток, оздоблених зубчастими виступами, побутували і в інших селах цього осередку ткацтва, зокрема у Чернелиці [13; 110, с. 15].

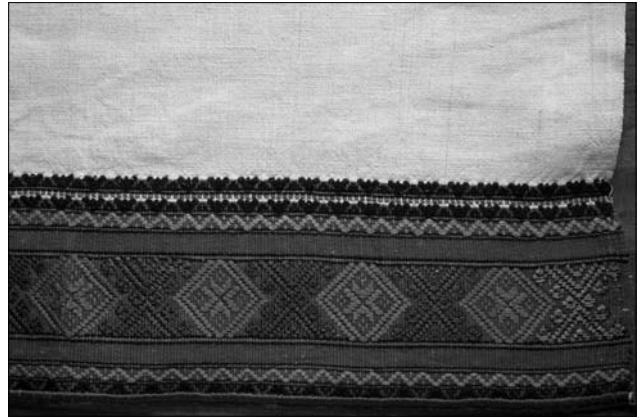
Схожі взористі перемітки з заснівками біля довгих бічних країв типові й для сіл Гуцульщини, (якось, Бистрець Верховинського р-ну [14; 96, с. 197—198; 110, с. 94] та Західного Поділля (м. Заліщики) [93]. При зав'язуванні перемітки ці темні (вишневі, темно-червоні з акцентами чорного кольору) смуги обрамляли обличчя.

Подібне декоративне завершення у вигляді зубців є також складовою декору нижнього краю «поділка» покутського і гуцульського поясного жіночого вбрання, зокрема «чорногузок» [98, с. 61, 65].

В інших варіантах схожих «грейцарових» композицій з деталізованою розробкою форм мотивів (характерних — для с. Видинів на Снятинщині) головні червоні ромбоподібні фігури з розетами по середині «забору» розділені спареними трикутниками, з'єднаними гострими кутами, симетрично спрямованими до центру основної смуги. Білі та рожеві трикутники зовні оточені контрастними зеленими ромбиками. Вони, в свою чергу, позмінно чергуються з аналогічними білими та зеленими трикутниками, обрамленими рожевими ромбиками. Завдяки цьому прийому майстри уникали одноманітності орнаменту й збагачували ритміку по горизонталі. Однотипні сині та фіолетові ромбики, які укладені також у верхньому та нижньому й бічних кутах біля восьмипелюсткових білих розет «грейцарів», увиразнювали їх форму й акцентували увагу на цих провідних мотивах орнаменту [18].

Іноді схожа центральна взориста смуга перемітки сформована ромбоподібними фігурами, в яких позмінно чергуються білі та оранжеві «ружки», «штерна» з косими хрестиками, між якими вміщені мініатюрні ромбики контрастних до кольору хрестів барв (автор Гонтов'юк Г.І., с. Видинів Снятинського р-ну) [56].

Спільним для проаналізованих переміткових «заборів» є не менш насичені оздобленням бічні вузькі смуги «поверхниці», сформовані позмінним чергуванням контрастних за тоном різнокольорових, дріб-

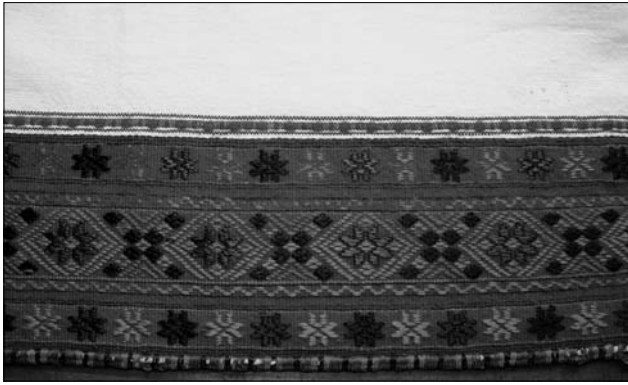
Перемітка домоткана (фрагмент); конопля, заполоч, шовк; полотняне, перебірне ткання. Городенківський р-н. Поч. XX ст., НМНМГП

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна, вовна, сухозолоть; полотняне, перебірне ткання, вишивка, с. Видинів Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 5378

ніших, ніж в основній смузі, скісних хрестиків та ромбиків. Вони дещо перегукуються з орнаментом центральної смуги й підтримують її. Загальної впорядкованості та цілісності «забору» додають вузькі стрічки білих «павучків» на червоному фоні, які часом поєднані з білою «кривулькою», що розділяють три основні групи взористих смуг, насичених значною кількістю мотивів, елементів декору та поліхромними сполуками. Дещо заспокоює й об'єднує їх також подвійна червона «поверхниця» з ледь помітними, укладеними поряд, чорними трикутниками, які творять зигзагоподібну горизонтальну стрічку. Вона ніби зупиняє рух мотивів основної смуги. Білі проміжки тла між смугами, як і білі кривульки, освіжають і додають легкості орнаменту та акцентують вертикальну ритміку.

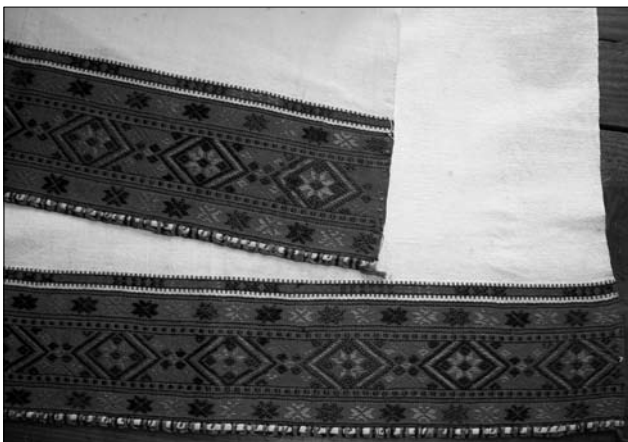
Нижній край перемітки традиційно завершений нитяними (у вигляді довгих петель) «перекладува-

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна, шовк; полотняне, перебірне ткання, с. Видинів Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 15662

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна, шовк; полотняне, перебірне ткання, м. Городенка Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., МЕХПЕП-65061

Перемітка домоткана (фрагмент); конопля, заплоч, шовк; полотняне, перебірне ткання. Снятинський р-н. Поч. XX ст., НМНМГП

ними» китицями. Як і в узорних площинах, провідними в них теж є червоного кольору китиці, між якими позмінно чергуються зелені, чорні, жовті [55; 19]. Якщо тло «заборів» темно-червоне чи вишневе, то

між нитяними китицями цих самих барв укладені білі, рожеві, сині та зелені китиці.

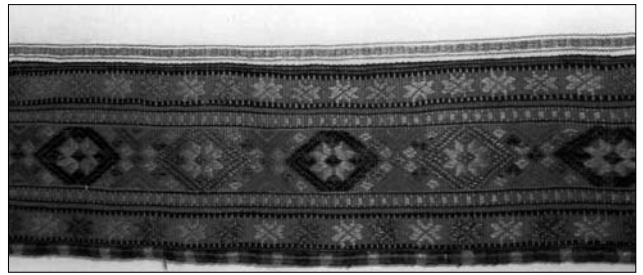
Затрійні «грейцарові» переміткові «забори» Городенківщини (с. Вербівці) схожі до однотипних виробів Снятинщини (с. Видинів) за схемою розташування тотожних або подібних мотивів центральної смуги. У ній іноді переважають лаконічні за формою чорні (або зелені) хрещаті фігури, оточені зовні дрібними ромбиками цих самих барв. Чергування червоних, чорних (або темно-зелених) перехресть перегукується з такою ж ритмікою підпорядкованих їм невеликих розет («звізд», «ружок», «зірок», «грейцарів»), вписаних у червоні фігури ромбів з радіальним повторенням [20; 56; 57; 58; 15]. На відміну від усіх інших типів композицій — симетрично розташовані бічні смуги «поверхниці» в таких перемітках сформовані аналогічними за формою, вільно укладеними в монотонному ритмі ясно-червоними й зеленими (іноді й чорними) розетами («ружі», «звізди», «грейцари»), що суттєво доповнює декор центральної смуги і збагачує загальний художній лад «забору» перемітки.

Одними з варіантів цього типу є тридільні «затрійні» композиції з подібними зірковими поверхниціями. На темно-вишневому тлі з невеликим інтервалом розташовано тонально насичені оранжева, червона й темно-зелена зірки «ружки», «звізди», завдяки чому створено плавний, розмірений ритм чергування їх по горизонталі. Строгою ритмікою та ускладненістю розробки форм мотивів відрізняється від таких «поверхниць» ширша центральна смуга цього «забору». В ньому завдяки теплому і дзвінкому червоному кольору на передній план виступають хрещаті «розводи» — фігури дещо іншої форми, ніж в описаних інших типах композицій переміток. Ці перехрестя створені парними вертикальними стовпчиками, завершеними зверху і знизу симетричним розгалуженням у вигляді різок (зигзагів). Між такими, графічно виразними мотивами, що монотонно повторюються на певній відстані, утворені восьмигранні темно-вишневі площини нейтрального тла. Воно заповнене дещо світлішими й складними за конфігурацією темно-зеленими восьмипелюстковими розетами «зірками», «штернами», «грейцарами» зі вписаними в них мініатюрними ромбиками контрастного ясно-червоного кольору. Завдяки такому принципу розробки форм досягнуто цілісності «грей-

царового» орнаменту. А через невелику тональну різницю вишневого тла й згаданих зелених розет, що значно поступаються виразністю яскравим червоним хрещатим фігурам, які їх розділяють, вони відходять на другий план. Однак, ясно-червоні ромбики, які акцентують центр розет, децю перегукуються з перехрестями, підтримують їх і сприяють досягненню гармонійності композиції основної смуги орнаменту. Крім того, позмінне чергування світлих і темних мотивів створює чітку горизонтальну ритміку, на відміну від м'якших тональних переходів (від оранжевого та червоного до зеленого) у «поверхниціях» цієї «заборової» площини (с. Вербівці Городенківського р-ну, поч. XX ст.) [59].

Найскладнішим, тридільним «затрійним» композиціям переміткових «заборів» властиве домінування однакових за формою восьмипелюсткових мотивів «ружки», «зірочки» у центральній та бічних смуг «поверхниціях». Основна, широка смуга орнаменту створена позмінним чергуванням двох ідентичних за формою груп узорів контрастних кольорових сполук, які сприймаються як лицьова і вивертня сторони. Їх особливістю є те, що в центрі кожної групи розміщено «розквітлий» хрест (в одній групі зелений, або чорний, в іншій навпаки — оранжевий, чи ясно-червоний), вершини якого увінчані мініатюрними ромбиками тих самих барв. Внутрішньою частиною хреста «середохрестям» є також ромб концентричної будови (у зеленому хресті — оранжеві, вписані один в один, а в оранжевому — зелені ромби). На зовнішніх сторонах «розквітливих» хрестів (у чотирьох кутах) теж розташовані контрастні до нього зірки тих самих барв (с. Вербівці) [16].

Завдяки такому композиційному прийому сформовано багатопланову ритміку композиції, в якій неоднаково сприймаються суміжні групи ідентичних за конфігурацією, складних за будовою мотивів. В одній групі виділяється світліший хрест, в іншій — на передній план виступають такого самого кольору зірки. Позмінність їх розташування в смузі формує горизонтальну ритміку орнаменту й позбавляє його одноманітності. Цьому сприяють також ледь помітні на фоні вертикально укладені різновеликі червоні ромбики, що розділяють обидві групи «розквітливих» хрестів від «ружок». Ще більшої впорядкованості центральної смуги орнаменту додають симетрично розташовані обабіч тоненькі зигзагоподібні білі «кривульки» й безузорні

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна, шовк; полотняне, перебірне ткання, с. Ісаків Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл., ц. Перенесення мощів святого Миколая. Поч. XX ст., ПМА

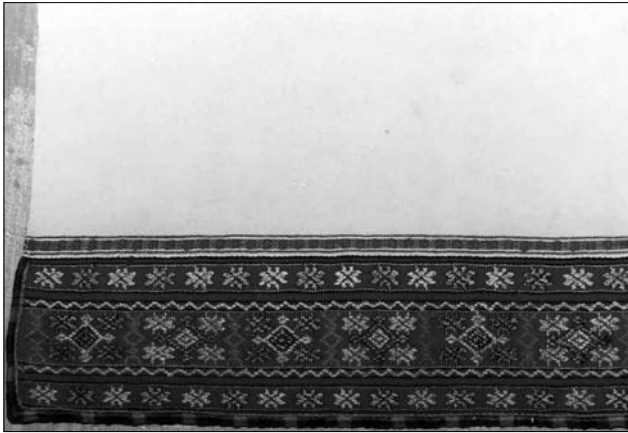
Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Вербівці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 2757

чорні та оранжеві пасочки «розводи». Вони відмежовують середню орнаментальну площину від «поверхниць» у вигляді монотонно укладених рядів білих (або жовтих) і зелених «ружок» («грейцарів»). Усі складові декору об'єднані спільним пурпурово-червоним фоном, на якому чітко сприймається силует неоднакових за світлотною градацією мотивів.

Загалом ареал «грейцарових» «заборів» переміток досить широкий — локалізований не лише на Городенківщині [27; 3; 59; 60] (с. Старий Гвіздець, Малий Гвіздець, Слобідка, Кулачківці, Чернятин, Тишківці, Назаренкове, Вербівці, Незвисько) [3; 66; 67]. Такого типу вироби характерні й для суміжних з ними сіл Снятинщини (Видинів, Вовчківці, Потічок, Ганьківці) [61; 69; 70; 71; 72], а також Тлумащини [82] (с. Ісаків)².

Отже, найбагатші за оздобленням «грейцарові», «погрейцаровані» перемітки з тридільними «затрійними» «заборами» мають широкий вектор варіатив-

² ПМА. Перемітка з грейцаровим орнаментом зберігається в с. Ісаків у ц. Перенесення мощів св. Миколая.

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна, шовк; полотно, перебірне ткання, с. Ясенів Пільний Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. ХХ ст., ПМА

ності розробки контуру та внутрішнього поля домінуючого мотиву «зірки», «ружки». Поєднуючись найчастіше з ромбами і перехрестями, вони набувають значення головного мотиву, розташованого в центрі крупнішої ромбічної чи шестигранної фігури. При хрестоподібному «розводі» розета вписана переважно в подвійний чи потрійний ромб (сформований радіальним повторенням) схожих мініатюрних елементів. Ромби і перехрестя, які виконують функцію підпорядкованих мотивів, теж мають щораз інший силует — у вигляді «гребінців», «ріжок», «гачків», «качурів» тощо. Деколи зірки виконують функцію додаткового компоненту орнаменту, поступаючись місцем косим хрестам чи концентричним ромбам з гребінчастим або гачкуватим силуетом.

Іноді зірчасті мотиви, самостійно укладені в смугу за схемою косої сітки, творять основну орнаментальну площину [62]. Деколи чотири «зірки», «ружі» симетрично розміщені навколо центральної ромбічної фігури творили «розквітлий» хрест. Щораз інше поєднання означених мотивів та підпорядкованих їм елементів, уможливило необмежену творчу імпровізацію в розробці найрізноманітніших «грейцарових» композицій «заборів» покутських переміток.

Найбільшої варіативності та розвитку «затрійні» зіркові структури орнаменту зазнали в наддністрянських селах Городенківщини й Тлумаччини (Незвисько, Гарасимів, Лука, Назаренкове, Ісаків, Делева, Корнів та ін.) [63; 26; 4; 5; 100, с. 98]. Вони сформовані трьома рядами дрібних червоних, оранжевих чи жовтих та зелених розеток «хрещиків», що позмінно чергуються в тій чи іншій послідовності.

Зіставленням контрастних сполук у будові цих мотивів досягали чіткого графічного трактування орнаменту. Натомість поєднання наближених за світлотністю теплих чи холодних барв утворювало м'які тонально-нюансні переходи, формувало мальовничі «забори» переміток.

Третій тип композицій покутських переміткових «заборів», найбільш поширений у селах Видинів, Вовчківці на Снятинщині [64; 65; 66]. Властиве їм позмінна ритміка спарених червоних хрещатих фігур з різнокольоровими «баранячими ріжками» — ромбиками, верхня та нижня вершини яких увінчані симетрично спрямованими назовні гачкоподібними відростками. Для них характерне позмінне чергування ясніших — білих та жовтих з темнішими — фіолетовими й зеленими «ріжками». Вільні проміжки пурпурово-червоного тла між перехрестям та «баранячими ріжками» теж заповнені дрібними ромбиками й трикутниками контрастних до основних фігур орнаменту забарвлень.

Противагою до цих активних кольорових сполук центральної площини оздоблення (шириною 1,7 см) є вузькі бічні дихромні дрібноузорні «поверхниці» та безузорні стрічки «розводи», що їх розмежовують. Зокрема, на червоному тлі «поверхниць» вміщено лише вузьку чорну кривульку. Вона ніби заспокоює напружений ритм поліхромних мотивів основної смуги орнаменту і разом з бічними «поверхницями» творить цілісну композицію. Інша, зазвичай ідентична «поверхниця», укладена над тридільною групою смуг, завершених дрібним зубчастим силуетом «гребінчиками» і відділена від них вузьким проміжком білого тла, яке акцентує ритміку по вертикалі та вносить свіжість у художній лад композиції (загальна ширина заборових смуг сягає 4,5—6 см). Важливим доповненням декору переміткового «забору» є «перекладувані» різнокольорові нитяні китиці, що завершують нижній поперечний край виробу.

Як варіант цього типу — переміткові «забори» в яких провідні фігури червоних ромбів (іноді концентричної будови — с. Потічок Снятинського р-ну [67]) заповнені скісними різнокольоровими (жовтими і рожевими або голубими, зеленими та фіолетовими) хрестами, що позмінно повторюються в смугі. В усіх ромбоподібних кутах між цими хрестами вміщено ще мініатюрні, ледь помітні жовті ромбиками, які збагачували декор та увиразнювали форму основних мотивів.

Іноді такі ромбічні фігури, заповнені хрестами, по-змінно чергувалися в основній смузі (шириною 1,5—1,8 см) з жовтою та білою восьмипелюстковими розетами «ружки», «штерна». Поєднання цих двох різних за силуетом головних мотивів урізноманітнювало й збагачувало композицію, однак поліхромія дещо позбавляла її цілісності візуального сприйняття.

Трикутні площини, симетрично розташовані гострими кінцями до центру, (утворені на зовнішніх сторонах між домінантними червоними ромбічними фігурами), теж щільно заповнені дрібними різнокольоровими ромбиками та півромбиками. Позмінне чергування в смузі у цих однорідних білих, зелених, рожевих та фіолетових мотивів на червоному тлі додавало мажорності основним фігурам орнаменту й формувало горизонтальну ритміку.

У таких «заборах» переміток важливе значення мають також бічні дрібноузорні смуги «поверхниці», утворені червоними і білими «павучками», чорними і червоними «кривульками» та чорними «гребінчиками» на білому тлі. Усі вони розмежовані червоними та чорними безузорними тоненькими пасочками «розводами». Часом подвійна «поверхниця» у верхній частині «забору» відділена від основної групи взористих смуг не лише гребінчастим чорним силуетом на гладкотканому білому тлі (полотняного переплетення), а й рельєфною білою кривулькою (створеною технікою перебору) (с. Вовчківці Снятинського р-ну) [68]. Така взориста хвиляста стрічка є активним компонентом декору перемітки. Вона певним чином перегукується з білими «штернами» та білими просвітами тла між «павучками», що збагачує загальний художній лад «забору» перемітки.

Четвертий тип «качурових» композицій покутських переміткових «заборів» характерний, насамперед, тим, що центральну площину творять вибагливі за абрисами провідні мотиви «качури», «півкачури», «качурики», «кучері», «ключки», «клевуки». Вони формують динамічні композиції, в яких один мотив, що монотонно повторюється по горизонталі в ту чи іншу сторону, створює враження руху вправо чи вліво. Типовою ознакою цієї провідної взористої смуги є графічна чіткість абрисів гачкоподібних, закручених до середини, «кучерів» («ключок») та щільність їх розташування в смузі. Однакові за силуетом і розмірами мотиви одного чи кількох кольорів торкаються один одного гострим

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна, шовк; полотняне, перебірне ткання, с. Вербівці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., МЕХП ЕП-12305

кутом — з однієї сторони та симетрично спрямованими до центру спареними завитками — з іншої, плавно вписуються один в одного і переходять з одного в інший. Завдяки цьому композиційному прийому створюється суцільне мереживо з прямих і хвилястих ліній та вишуканих за формою площин, сформованих ними. Іноді «кучері» розділені однією чи двома зигзагоподібними вертикальними лініями, паралельними до однієї зі сторін «кучера», які підкреслюють ритміку по горизонталі та увиразнюють форму головного мотиву.

Давніші (кін. XIX — поч. XX ст.) переміткові «забори» — з ключковим узором характерні стриманістю кольорової гами (монохромністю — поєднанням зближених тонально червоних барв; біхромністю — здебільшого чорно-білими або червоно-чорними, іноді червоно-сірими сполуками). Натомість виробам першої третини XX ст. властива поліхромність. Зокрема, особливою витонченістю декору виділяються «забори», у яких завдяки техніці перебору й світловим рефлексам на глибокому за насиченістю темно-червоному тлі, ледь помітний ясно-червоний або виділяється рельєфний графічно чіткий чорний взір — суцільне плетиво з «кучерів» (с. Видинів — Снятинського, Балинці Городенківського р-нів) [69; 70; 71].

Так, основу чорно-білого «забору» (с. Семаківці Коломийського або червоно-чорного, с. Красноставці Снятинського р-нів) [72; 73] творять щільно укладені поряд чорні «півкачури» розмежовані скісною лінією. Вона акцентує горизонтальну ритміку в межах домінантної смуги орнаменту та зорозво створює ілюзію руху мотивів вправо чи вліво.

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне тканиня, вишивка, с. Видинів Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 5838

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне тканиня, с. Красностаді Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Кін. XIX ст., НМНМГП № 1739

Крім охарактеризованого динамічного «півкачурового» узору схожі за формою мотиви «качури», «кучері», «ключки» іноді творять статичні композиції «заборів» переміток. Симетрично укладені в смугі поряд чорні «качури», торкаючись один одного гострими вершинами, творять скісне перехрестя, зовнішні сторони їх завершені закрученими до середини завитками. Ці мотиви найчастіше розмежовані меншими ромбами концентричної будови із вписаними в них «розквітлим хрестами». Дрібненькі ромбики, які заповнюють проміжки між названими основними фігурами, посилюють виразність силуету «ключок» (с. Семаківці, 1910 р.) [74].

Окремий варіант — статичні «качурові» узори, в яких між симетрично спрямованими до середини смуги гострими вершинами чорних «качурів» додатково розташовано ще спарені скісні червоні перехрестя. З протилежної сторони впритул до завитків цих мотивів теж укладено парні червоні ромби концентричної

будови, заповнені графічно чітким чорним ромбиком, завершеним гребінчастими виступами, що децю підтримує і зрівноважує основні мотиви в смугі.

Невеликі жовті ромбики, які заповнюють вільні проміжки між хрещатими фігурами та по центру чорного гребінчастого ромба, пом'якшують колорит орнаментальної смуги і позбавляють композицію сухості (с. Балинці Городенківського р-ну) [75].

Загалом різноманітні варіанти вишуканих за абрисами «качурових», «півкачурових» і «кучерявих» «заборів» переміток з властивою їм графічністю трактування декору найтипівіші для Коломийщини і Снятинщини, рідше вони трапляються на Городенківщині й Тлумаччині.

Поліхромні ключкові «забори» (шириною до 6—7 см) покутських переміток споріднені з охарактеризованими біхромними, насамперед, спільним темно-червоним фоном основної взористої площини та схемою укладу мотивів. Однак відрізняються від них не лише введенням декількох (здебільшого контрастних — білого, зеленого, жовтого, фіолетового чи вишневого) кольорів для окреслення форм доміантних мотивів, а й щільним заповненням проміжків між ними мініатюрними ромбиками, трикутниками чи іншими дрібними елементами. Існує значна варіативність позмінного чергування згаданих поліхромних мотивів, одні з яких виступають на передній план, інші тонально наближені до тла й візуально ледь помітні. Завдяки різниці насиченості ясних і темних кольорів, послідовності їх чергування в межах смуги та акцентуванню окремих мотивів урізноманітнюється ритміка по горизонталі.

Загальна художня мова «забору» збагачена також вузькими дрібно-узорними стрічками «поверхниціями», створеними з укладених поряд різнобарвних трикутників, які за формою і кольором перегукуються з мотивами основної площини «забору». Ще вузьчі горизонтальні стрічки утворені мініатюрними «павучками», що розділяють центральну взористу площину від бокових «поверхниць», підкреслюють тридільну схему розташування «забору» переміток (с. Ганьківці Снятинського р-ну, поч. XX ст.) [76; 21].

Інші додаткові компоненти декору «качурових» переміток — (ще одна, верхня «поверхниця» та завершення нижнього краю «перекладуваними» різнокольоровими китицями — ідентичні з проаналізованими типами композицій.

Аналоги «качурових» заборів є в багатьох покутських тканих виробках, насамперед у наволочках «пошивках» та скатертинах Коломийщини, Снятинщини, а також Тлумаччини [99, с. 166 (іл. 100 а), с. 313—314, 371].

П'ятий тип композицій покутських переміткових «заборів» (шириною 5—6 см) теж характерний динамічністю й ошатністю декору. Центральна взориста смуга (сягає 1,5—2 см) створена хрещатими фігурами, що позмінно чергуються з видовженими по горизонталі ромбами або шестигранниками. У них вписано кілька геометричних мотивів. Основний — вертикально розташований зигзаг, вершина (гострий кут) якого увінчана ромбиком, а бічні зовнішні сторони завершені прямокутними гребінчастими відростками, подібними до крил птаха в польоті. Спрямування цих мотивів у ту чи іншу сторону створювало враження руху вправо чи вліво. З протилежної внутрішньої сторони зигзага, в ромбіку, вміщено невеликий мотив скісного чи прямого «розквітлого» хреста. В одному шестиграннику (або ромбі) розташовано провідні та підпорядковані їм мотиви світлих тонів (білі, жовті або оранжеві), а в суміжному з ним — ідентичні темні — контрастні (чорні й темно-зелені), завдяки чому формується чітка, позмінна ритмічність по горизонталі, яка додає динамізму композиції.

Задля увиразнення силуету провідних мотивів і додаткових елементів орнаменту, акцентування на формі деяких з них та збагачення колориту залучено також вкраплення яскравих рожевої, фіолетової іноді темно-синьої барв. Поліхромні, насичені за тоном, контрастні кольори, об'єднані спільним темно-чи ясно-червоним тлом, формують дзвінкі сполуки та підкреслюють динамічну ритміку. Такого типу композиції характерні для Снятинщини (с. Задубрівці, Вовчківці) [77; 78].

Своєрідною протиположністю до середньої смуги орнаменту є статичні «поверхниці», створені дрібними різнокольоровими зигзагами. Позмінністю чергування неоднакових за тоном ясніших (жовтого, рожевого, білого, червоного) зигзагів, розташованих із зовнішньої сторони «поверхниці», й темніших (чорного, фіолетового, зеленого, темно-синього) зигзагів, укладених між ними, але спрямованих у протилежному доцентровому напрямку, досягнуто рівноваги й збалансованості композиції. Завдяки схемам розташування названих різнокольорових мотивів у «поверхниці» створено чітку

Перемітка дмоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Видинів Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 5371

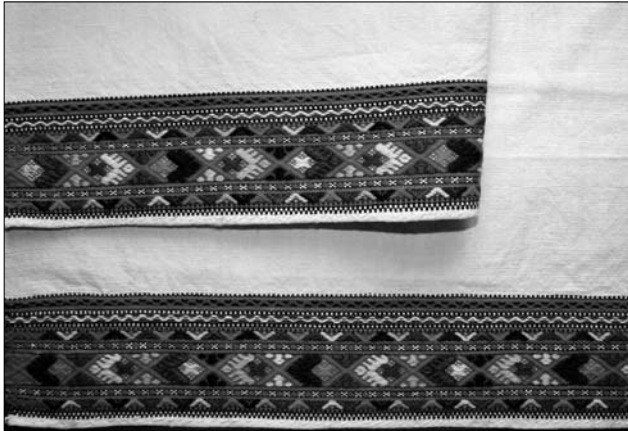
горизонтальну ритміку і впорядкованість, що суттєво доповнює основну частину «забору». Цьому сприяють і вузькі стрічки «павучків», що розділяють центральну смугу орнаменту від лаконічніших за декором, симетрично розташованих «поверхниць». Вони акцентують також на ритміці смуг по вертикалі.

Варіантами цього типу є композиції, в яких середня взориста смуга сформована монотонним повторенням однакових ромбів із вписаними в них аналогічними зигзагами, завершеними гребінчастим краєм та меншими скісними хрестами, розміщеними поряд, з протилежного боку основного мотиву. Різноманітності орнаменту досягнуто поєднанням контрастних сполук не лише в суміжних ромбічних фігурах, а й у межах кожної з них (світлі зигзаги і темні косі хрести та навпаки). Вони характерні деталізованою розробкою форм головних та підпорядкованих їм мотивів і мозаїчністю розташування неоднакових за насиченістю кольорових плям. Цілісності композицій значною мірою досягнуто горизонтальним симетричним укладом схожих зигзагів з гребінчастим силуетом, вписаних і в трикутних площинах між ромбами. Верхній і нижній зигзаг, спрямований гострими кутами до центру, об'єднує взористу смугу. А почергове заповнення цих мотивів світлим (білим) і темним (зеленим чи темно-синім) кольорами формує розмірену ритміку по горизонталі (с. Видинів Снятинського р-ну, 1905 р.) [79].

Іноді в трикутних ділянках, утворених обабіч (вгорі і внизу) ромбічних чи шестигранних площин, симетрично укладено скісні прямокутники з аналогічним, спрямованим до центру, гребінчастим силуетом. У сукупності зі схожим за обрисами зигзагом, розташованим у ромбі, вони творять складну за формою

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, с. Балинці Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 1408

Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, вишивка, с. Вовчківці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Поч. XX ст., НМНМГП № 15880

Автор Петрук В. Перемітка домоткана (фрагмент); льон, бавовна; полотняне, перебірне ткання, вишивка, с. Вовчківці Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. 1884 р., НМНМГП № 15427

видовжену горизонтально фігуру. Позмінне чергування таких світліших (білих і рожевих з синіми акцентами) і темніших (зелених і чорних з вкрапленнями рожевого) мотивів, які нагадують стилізовану квітку з листочками, творить динамічну композицію (с. Вовчківці Снятинського р-ну, 1884 р.) [80].

Спільним для обох варіантів цього, як і більшості інших, типу покутських «заборів» переміток, є обрамлення основної взористої смуги вузькими стрічками мініатюрних червоних «павучків» на контрастному білому тлі і червоних «поверхниць» з чорною кривулькою посередині. Їх зовнішні краї традиційно завершені гребінчастим силуетом. Статичні, двобарвні, стримані за декором «поверхниць» контрастують з динамічною, багатокольорою, насиченою багатьма мотивами й елементами, центральною смугою орнаменту.

Схожа чи ідентична за колоритом й інша «поверхниця», укладена над тридільною групою смуг, ще більше заспокоює напругу кольорів орнаментальних площин і формує плавний перехід до нейтрального білого полотнища перемітки.

Отже, на основі матеріалів, зібраних під час відряджень та експедицій, і аналізу конкретних пам'яток, збережених у музейних колекціях та в приватних збірках, можна зробити певні висновки.

Традиційні домоткані покутські перемітки є творами високого мистецького рівня. Це зразки не лише віртуозної майстерності узорного ткання перебірними техніками, а й твори бездоганного естетичного смаку. Збережені «забори» переміток засвідчують багатоманіття найрізноманітніших композицій та мальовничості кольорових сполук. У межах Покуття виявлено значну своєрідність і варіативність художніх ознак декору переміток.

Особливістю давніх (кін. XIX ст.) переміткових «заборів» є спрощені схеми укладу обмеженої кількості мотивів у «заборах» і скупа, зазвичай моно-, дихромна гама кольорових сполук. Ускладнення орнаментальних композицій і розширення кольорової палітри розпочалося від 1920—1930-х рр., що зумовлено появою промислової пряжі та анілінових барвників.

Зразки покутських переміткових «заборів» дали змогу виявити п'ять основних типів композицій, кожен з яких має неоднакову кількість локальних варіантів. Їх самотність проявляється у незначних відмінностях схем композиції, кольоровій гамі орнаменту, формі та методах розробки мотивів. Загальнопоширені на всій території Покуття — розети «ружки», хрещаті фігури, ромби і шестигранники найрізноманітнішої конфігурації. Крім них у надпрутських селах Коломийщини і Снятинщини, дещо менше Городенківщини, побутовали мотиви «качурі», «півкачурі», «кучері», «клевуки».

Аналіз збережених зразків покутських переміток зі снятинського й коломиїського Надпруття дав змогу виявити певну спорідненість з однотипними виробами Наддністрів'я і центральної частини Покуття. При значній подібності мистецьких ознак локальна відмінність заборових площин Наддністрів'я полягає, насамперед, у стриманості кольорової палітри, яка певним чином компенсується деталізованою розробкою форм мотивів. Пурпурово-червоне (іноді вишневе) тло об'єднує глибокі за тональною насиченістю ясно-червоні, темно-зелені та чорні мотиви, які творять декор. Тридільність композицій підкреслена в основному червоними й чорними, іноді темно-зеленими горизонтальними безузорними чи взористими (здебільшого зигзагоподібними) стрічками, на відміну від контрастних білих — у виробах Снятинщини та Коломиїщини. У створенні головного орнаменту заборових переміток Городенківщини, як і Тлумаччини, служить переважно червоний колір шовку чи заполочі, який м'яким полиском візуально збагачує декоративність. Інші, темніші й спокійніші, барви (зелена та чорна) сприяють досягненню графічної чіткості форм мотивів або є акцентами композицій. Введення незначної кількості оранжевого пом'якшує й поживляє кольорову гаму творів, робить її теплішою.

За особливостями формування орнаментальних площин «заборів» та кольорової гами переміток у межах окресленого історико-етнографічного району Покуття виділяються три основних мікроареали (територіальні комплекси):

- Південно-західний комплекс локалізований у надпрутянських селах Коломиїського і Снятинського р-нів, прилеглих до Гуцульщини;
- Центральний — охоплює північну частину Коломиїського, Снятинського та південну частину Тлумачького і Городенківського р-нів;
- Північний комплекс займає північні наддністрянські села Тлумачького й Городенківського р-нів Покуття, суміжних із Західним Поділлям.

Для Коломиїщини характерні здебільшого вузькі (5—7 см) «забори» переміток. Виробам кінця XIX ст. властива монохромність (червоний взір на червоному тлі) та біхромність (червоно-чорні або чорно-білі сполуки).

Від початку і до I-ї третини XX ст. кольорова палітра збагачуються введенням фабричної пряжі зе-

Перемітка домоткана (фрагмент); конопля, заполоч, шовк; полотняне, перебірне тканиня. Снятинський р-н. Поч. XX ст., НМНМГП

леної, темно-синьої та жовтої барв. Типовим для переміток цього локального осередку є нескладні схеми поєднання провідних мотивів розет, хрестів, ромбів та «качурів».

Переміткові «забори» Снятинського Підгір'я теж неширокі (сягають 7—8 см), однак вони характерні поліхромністю, складнішими схемами розташування цих самих мотивів і деталізованою розробкою їх форм. За багатьма ознаками простежується подібність декору переміток цього мікроареалу з однотипними виробами суміжних сіл Гуцульщини.

Перемітки центральної та наддністрянської частини Покуття мають широкі «забори» (до 12—13 см). Для них властиве багатство складних композицій та варіативність методів розробки форм орнаментальних мотивів і поєднання їх між собою. Типова також звужена кольорова палітра, побудована на нюансах темно-вишневої або пурпурово-червоної барв з незначним вкрапленням чорної, темно-зеленої, ясно-червоної чи оранжевої. Композиціями і тональною насиченістю барв переміткові «забори» цього осередку Покуття найбільш подібні до однотипних виробів суміжних і дещо віддалених від нього наддністрянських сіл Західного Поділля.

Умовні скорочення

МНАПЛ — Музей народної архітектури та побуту у Львові

МЕХП — Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України

МІГ — Національний центр народної культури
«Музей Івана Гончара»

НМЛ — Національний музей у Львові
ім. А. Шептицького

НМНМГП — Національний музей народного мис-
тцтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського

ТКМ — Тернопільський краєзнавчий музей

ПМА — Польові матеріали автора

1. МНАПЛ АП-2152.
2. МНАПЛ АП-18947.
3. МНАПЛ АП-18725.
4. МНАПЛ АП-15148.
5. МНАПЛ АП-7422.
6. МЕХП ЕП-78593.
7. МЕХП ЕП-73822.
8. МЕХП ЕП-21585.
9. МЕХП ЕП-21608.
10. МЕХП ЕП-78093.
11. МЕХП ЕП-31544.
12. МЕХП ЕП-21611.
13. МЕХП ЕП-78055.
14. МЕХП ЕП-21639.
15. МЕХП ЕП-65061.
16. МЕХП ЕП-12305.
17. МІГ КН-6503.
18. МІГ КН-7748.
19. МІГ КН-6826.
20. МІГ КН-775.
21. НМЛ Т-50653.
22. НМЛ Т-17781.
23. НМЛ Т-17785.
24. НМЛ Т-148488.
25. НМЛ Т-43691.
26. НМЛ Т-705.
27. НМНМГП № 3728.
28. НМНМГП № 17706.
29. НМНМГП № 10403.
30. НМНМГП № 4522.
31. НМНМГП № 1434.
32. НМНМГП № 1435.
33. НМНМГП № 10230.
34. НМНМГП № 1855.
35. НМНМГП № 4194 (б).
36. НМНМГП № 10511.
37. НМНМГП № 4522.
38. НМНМГП № 4176.
39. НМНМГП № 2758.
40. НМНМГП № 10304.
41. НМНМГП № 13601.
42. НМНМГП № 16089.
43. НМНМГП № 12952.
44. НМНМГП № 10709.
45. НМНМГП № 14260.
46. НМНМГП № 1412.
47. НМНМГП № 4526.
48. НМНМГП № 13064.
49. НМНМГП № 12310.
50. НМНМГП № 13096.
51. НМНМГП № 15226.
52. НМНМГП № 6260.
53. НМНМГП № 5421.
54. НМНМГП № 5378.
55. НМНМГП № 10710.
56. НМНМГП № 12311.
57. НМНМГП № 10709.
58. НМНМГП № 15662.
59. НМНМГП № 2757.
60. НМНМГП № 4420.
61. НМНМГП № 15897.
62. НМНМГП № 10403.
63. НМНМГП № 6416.
64. НМНМГП № 1771.
65. НМНМГП № 5838.
66. НМНМГП № 5829.
67. НМНМГП № 16090.
68. НМНМГП № 15879.
69. НМНМГП № 5371.
70. НМНМГП № 1739.
71. НМНМГП № 3067(8).
72. НМНМГП № 4193(б).
73. НМНМГП № 1739.
74. НМНМГП № 4194(б).
75. НМНМГП № 1408.
76. НМНМГП № 14259.
77. НМНМГП № 14212.
78. НМНМГП № 15880.
79. НМНМГП № 13600.
80. НМНМГП № 15427.
81. ТКМ Т-5542.
82. ТКМ Т-6670.
83. ТКМ Т-970.
84. Білан М.С. Український стрій / М.С. Білан, Г.Г. Стель-
мащук. — Львів : Фенікс, 2000. — 325 с. : іл.
85. Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди на Україні
(історико-етнографічне дослідження) / В.К. Борисенко. —
Київ : Наукова думка, 1988. — 192 с. : іл.
86. Віннікава М.М. Скарби з в'язкових кукляв: Тради-
ційні каштанові і текстильні з колекції «Народне ма-
стацтва Беларускага Палесся» ілюстрований каталог /
М.М. Віннікава, П.А. Богдан. — Мінск : Беларус.
Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. — 184 с. : іл.
87. Головацький Я.Ф. О народной одежде русинов или рус-
ских в Галичине и северо-восточной Венгрии / Я.Ф. Го-
ловацкий. — Санкт-Петербург, 1877. — 85 с. : ил.
88. Зеленчук В. Народное декоративное искусство Мол-
давии / В. Зеленчук, М. Лившиц, И. Хынку. —
Кишинёв : Картя Молдовеняскэ, 1968. — 127 с. : ил.
89. Зеленчук В.С. Молдавский национальный костюм /
В.С. Зеленчук. — Кишинев : Тимпул, 1985. — 143 с. : ил.

90. Кожолянюк Я.І. Буковинський традиційний одяг / Я. Кожолянюк. — Чернівці ; Саскатун : Фрізен Принтерз ; Алтона ; Манітоба, 1994. — 262 с. : іл.
91. Косміна О.Ю. Традиційне вбрання українців. — Т. 2. Полісся. Карпати / Оксана Косміна. — Київ : Балтія-друк, 2011. — 160 с. : іл.
92. Курилович А.Н. Белорусское народное ткачество / А.Н. Курилович. — Минск : Наука и техника, 1981. — 119 с. : ил.
93. Маслова Г.С. Народная одежда русских, украинцев и белоруссов / Г.С. Маслова // Восточнославянский этнографический сборник. — Е.Э. Бломквист, Н.И. Лебедева, Г.С. Маслова. — Москва : Академия наук СССР, 1956. — С. 543—767.
94. Маслова Г.С. Народная одежда в восточнославянских традиционных обычаях и обрядах XIX — начала XX вв. / Г.С. Маслова. — Москва : Наука, 1984. — 212 с. : ил.
95. Матейко К.І. Український народний одяг / К.І. Матейко. — Київ : Наукова думка, 1977. — 222 с. : іл.
96. Матейко К.І. Одяг / К.І. Матейко, О.В. Полянська // Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. — Київ : Наукова думка, 1987.
97. Молчанова Л.А. Галаўныя убory / Л.А. Молчанова // Беларуская народная адзенне. — Мінск : Навука і тэхніка, 1975. — С. 29—44.
98. Никорак О.І. Сучасні художні тканини Українських Карпат / О.І. Никорак. — Київ : Наукова думка, 1988. — 224 с. : іл.
99. Никорак О.І. Українська народна тканина XIX—XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. 1. Інтер'єрні тканини (за матеріалами західних областей України) / О.І. Никорак. — Львів : Афіша, 2004. — 504 с. : іл.
100. Олійник О.В. Хрест і хрестоподібні мотиви у народній тканині (за матеріалами дослідження народного ткацтва Покуття) / О.В. Олійник // Українська хрестологія: Мистецтвознавчі дослідження. — Львів, 1997. — С. 95—100. — (Спец. випуск Народнознавчих зошитів).
101. Олійник О.В. Система виражальних засобів покутських традиційних тканин / О.В. Олійник // Народнознавчі Зошити. — Львів, 1997. — № 1. — С. 14—19.
102. Олійник О.В. Традиційні художні тканини Покуття кінця XIX — середини XX ст. (типологія, художні особливості, системи виражальних засобів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. / О.В. Олійник. — Львів, 1997. — 28 с.
103. Пономар Л.Г. Народний одяг Правобережного Полісся середини XIX — середини XX століть. Історико-етнографічний атлас. Словник / Л.Г. Пономар. — Київ : Бизнесполиграф, 2015. — 268 с. : іл.
104. Постолаки Е.А. Молдавское народное ткачество XIX — начало XX в. / Е.А. Постолаки. — Кишинев : Штиинца, 1987. — 207 с. : ил.
105. Прилипко Я.П. Етнокультурні зв'язки болгар і східних слов'ян на матеріалі одягу / Я.П. Прилипко. — Київ : Наукова думка, 1964. — 134 с.
106. Раманюк М.Ф. Беларуская народная адзенне / М.Ф. Раманюк. — Мінск : Беларусь, 1981. — 473 с. : іл.
107. Румынское народное искусство. — Бухарест : Изд-во румынского института культурной связи с заграницей. — Бухарест, 1955.
108. Сахро М.П. Декоративно-вжиткові тканини Коломиїщини / М.П. Сахро // Народна творчість та етнографія. — 1978. — № 4. — С. 49—58.
109. Сидорович С.Й. Орнаментальні композиції українських народних тканин XIX — початку XX ст. / С.Й. Сидорович // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. — Вип. VII—VIII. — Київ, 1962. — С. 39—51.
110. Сидорович С.Й. Художня тканина західних областей УРСР / С.Й. Сидорович. — Київ : Наукова думка, 1979. — 153 с. : іл.
111. Стельмащук Г.Г. Традиційні головні убory українців / Г.Г. Стельмащук. — Київ : Наукова думка, 1993. — 237 с. : іл.
112. Стельмащук Г.Г. Українські народні головні убory / Г.Г. Стельмащук ; видання друге — доповнене і перероблене. — Львів : Априорі, 2013. — 273 с. : іл.
113. Folk art in the Rumanian people's republic. Costumes. Woven textile. Embrosderies: state publishing for litterature and the arts. — Bucuresti, 1958. — 423 s.
114. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny / O. Kolberg. — Т. 1. — Kraków, 1882. — S. 38.

Olena Nykorak

NAMITKAS OF POKUTTIA ARTISTIC AND AESTHETIC PECULIARITIES IN THE END OF XIX — THE BEGINNING OF XX CENTURY

Artistic originality of patterned woven namitkas of Pokuttia is investigated, the main types of compositions are defined both the main micro regions are outlined.

Keywords: namitkas of Pokuttia, schemes of compositions, motifs, local coloring.

Олена Ныкорак

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОКУТСКИХ НАМЕТОК КОНЦА XIX — НАЧАЛА XX ВЕКА.

Исследовано художественные особенности покутских наметок. Определены основные типы композиций, обозначены главные микроареалы.

Ключевые слова: покутские наметки, схемы композиций, мотивы, колорит.